

HANS H. ØRBERG

LINGVA LATINA

PER SE ILLUSTRATA

PARS I

FAMILIA ROMANA

LATINE DISCO I

(Učím se latinsky)

PŘÍRUČKA PRO STUDENTY (kap. I–XXXV)

do češtiny přeložil, upravil
a vlastním nákladem vydal

Jiří A. Čepelák

V PRAZE

MMX

ZKRATKY

abl.	ablativ	lat.	latinsky
abl. abs.	ablativ absolutn	lok.	lokativ
AcI	akuzativ s infinitivem	m.	maskulinum
adj.	adjektivum	n.	neutrum
adv.	adverbium	nom.	nominativ
ak.	akuzativ	os.	osoba
akt.	aktivum	part.	participium
čes.	česky	pas.	pasivum
dat.	dativ	perf.	pefektum
dekl.	deklinace	pl.	plurál
f.	femininum	plusqpf.	plusquamperfektum
fut.	futurum	préz.	prézens
gen.	genitiv	předl.	předložka
imper.	imperativ	ř.	řádek
impf.	imperfektum	s.	strana
ind.	indikativ	sg.	singulár
inf.	infinitiv	subst.	substantivum
kap.	kapitola	sup.	superlativ
komp.	komparativ	vok.	vokativ
konj.	konjunktiv	zájm.	zájmeno

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA
LATINE DISCO (“Učím se latinsky”)
PŘÍRUČKA PRO STUDENTY

Copyright © Hans H. Ørberg a dědicové, 1999, 2000
Translation © Jiří A. Čepelák, 2010

V roce 2010 do češtiny přeložil a vlastním nákladem vydal Jiří A. Čepelák
Jílovská 1152/45, CZ-14200 Praha 4; cepelak.jiri@seznam.cz
Circulus Latinus Pragenus (Pražský latinský kroužek)

<http://circulus.xf.cz/www/>; CirculusLatinus@seznam.cz

Sazbu z písma Times a Latin zhotovil Sergio Scala z akademie *Vivarium Novum* v Římě
Vytiskl XXX

Počet stran 91 * Náklad 600 výtisků. * První vydání.

ISBN 978-80-254-6935-4

Předmluva

Latina je mrtvá. Anebo nesmrtelná? Proč? Není totiž jen bránou k mnoha moderním jazykům a vědním oborům, ale ukrývá rozmanité poklady starověké, středověké i novověké literatury. Mnohé z nich jsou aktuální dodnes, neboť se z nich můžeme leccos dozvědět o naší kultuře, civilizaci o nás samých. Abychom je však mohli otevřít a čerpat z pramene poznání, neměli bychom se spokojit s pouhými překlady, ale naučit se jazyk sám, v němž byly napsány a naučit se ho natolik, abychom bez použití slovníku porozuměli latinskému textu a zažívali ničím nerušené potěšení z jeho četby.

Proč studovat latinu?

Nestačí jen překládat z latiny do mateřského jazyka, je třeba naučit se latinsky číst, rozumět, případně i psát a mluvit – zkrátka naučit se latinsky myslet. Jak toho lze dosáhnout? Stačí si vybrat účinnou výukovou metodu a dobrou učebnici, která vás k tomuto cíli dovede. V tomto ohledu je zcela jedinečný kurz *Lingua Latina per se illustrata* od dánského autora Hanse H. Ørberga. Je totiž vhodný pro samouky i plošné využití ve školách. Od svého vzniku v 50. letech 20. století se úspěšně šíří v západní Evropě a Severní Americe, v posledních letech se uplatňuje dokonce i v Chorvatsku a v dalších zemích východní Evropy.

Lingua Latina per se illustrata

Celý kurz se dělí na dvě části, z nichž každou tvoří pečlivě sestavená učebnice v latinském jazyce, opatřená vysvětlujícími ilustracemi – *Familia Romana* a *Roma Aeterna*. Tyto učebnice doplňují latinská cvičení *Exercitia Latina* a příručka pro studenty *Latine disco*, která přístupnou formou vysvětluje gramatiku jednotlivých kapitol v národním jazyce. Zatím byla dostupná pouze v angličtině, francouzštině, němčině, dánštině, španělštině a italštině. Ve svých rukou právě držíte její první české vydání, které má usnadnit práci samoukům i studentům středních škol.

součástí kurzu

Latinský jazyk se budete učit podobně jako svůj mateřský. Na počátku se budete setkávat jen s nejjednoduššími větami, jejichž smysl snadno pochopíte z kontextu. Nová slova budou vysvětlována ať už slovy vám známými, nebo ilustracemi. Podobně jako děti osvojující si mateřský jazyk se nejprve budete seznamovat s významy slov a jazykových jevů, naučíte se je rozpoznávat, používat a následně je zařadíte do gramatického systému. Gramatika bude předkládána pozvolně, a to tak, aby její pochopení bylo co nejpřirozenější a aby se díky mnoha příkladům dostala tak říkajíc do krve. Abyste mohli využívat všech plodů své práce, je třeba se zcela spolehnout na metodu výuky, na které je učebnice postavena.

přirozená metoda

doporučený studijní postup

Proto vám doporučujeme následující studijní postup:

1. Dobře si prohlédněte ilustraci nebo mapu na začátku kapitoly a zapamatujte si tam uvedené pojmy.
2. Pozorně si přečtěte text kapitoly tak, abyste s jistotou pochopili každé slovo a větu podle kontextu.
3. Přečtěte si oddíl GRAMMATICA LATINA a systematicky seřazené gramatické vzory porovnejte s těmi v textu.
4. Přečtěte si ještě jednou celou kapitolu (text + GRAMMATICA LATINA) v souvislostech a dávejte pozor na obsah, abyste se vyhnuli nedorozuměním. Zvláště si dejte pozor na nová slova a tvary vysvětlené v poznámkách na okraji stránky nebo v gramatickém oddílu.
5. S přihlédnutím k oddílu GRAMMATICA LATINA doplňte chybějící koncovky ve cvičení PENSVM A.
6. Projděte si seznam nových slov na okraji stránky (*Vocābula nova*) a vyjasněte si jejich význam (s každým můžete zkusit vytvořit jednoduchou větu, viz následující odstavec o rozšiřování slovní zásoby).
7. Doplňte chybějící slova do cvičení PENSVM B tak, aby dávala smysl.
8. Ústně nebo písemně odpovězte krátkými větami na otázky ve cvičení PENSVM C.

Příslušný komentář v příručce *Latine disco* si prostudujte až POTÉ, co si důkladně přečtete text kapitoly. Měli byste si tak ověřit získané poznatky, dokázat je pojmenovat a zařadit do gramatického systému.

rozšiřování slovní zásoby

Nezbytnou součástí studia jazyka je i osvojování si jeho slovní zásoby. Není-li to bezprostředně nutné, nová slova nepřekládejte, ale zapisujte si celá slovní spojení nebo krátké věty do zápisníku a následně si v něm čtete, např. při čekání na autobus. Jistě jim budete rozumět, neboť se vám před očima bude jako na filmové plátno promítat příběh, který prostupuje celou učebnicí. Naučíte se tak význam více slov najednou, snadněji si osvojíte jejich vazby a budete se i později lépe orientovat v textu. Ten se totiž neskládá z izolovaných slov, ale ze slovních spojení a vět.

české vydání

České vydání příručky *Latine disco* vzniklo na základě její anglické, německé a italské verze. Snažil jsem se jak o co nejněvčetnější překlad, tak o jeho přízpůsobení českému prostředí, jazyku i gramatické terminologii. Aby zůstal text komentáře co nejjednodušší a nejnázornější, nebyl vždy upřednostněn detailní výklad podle zásad historické gramatiky. Proto jsem po konzultaci s autorem slovesa 3. konjugace i v českém vydání označil jako souhláskové kmeny (viz 4. kap.) Podobně jako v jiných současných učebnicích latiny ani zde se nerozlišuje mezi odvozenými a složenými slovesy, která jsou souhrnně označována jako složeniny. V zájmu zachování shody s textem učebnice *Familia Romana* cituji přímou řeč v latině uvozovkami nahore, zatímco v českém textu jsem se řídil běžnými pravidly pravopisu.

Za pomoc při překladu a korekturách bych chtěl poděkovat kolegům z *Pražského latinského kroužku* a spolužákům z *Filozofické fakulty Univerzity Karlovy* v Praze, jmenovitě Zuzaně Špicové, Lukáši Hofmanovi, Petrovi Hončovi, Janu Morávkovi, Janu Odstrčilíkovi a Ondřeji Podavkovi. Vydání

této příručky by se neuskutečnilo bez dlouhodobé podpory Bohumily Mouchové z *Ústavu řeckých a latinských studií FF UK* v Praze, která v roce 1998 jako první seznámila českou odbornou veřejnost s učebnicemi Hanse H. Ørberga. O jejich rozšíření v České republice se zasloužil také Luigi Miraglia, zakladatel latinské akademie *Vivarium Novum* se sídlem v Římě, a jeho kolegové. Zvláštní poděkování náleží především nedávno zesnulému dánskému profesorovi Hansi H. Ørbergovi i jeho dědicům, bez jejichž souhlasu by česká verze příručky nikdy nemohla být vydána.

V Praze 13. dubna 2010

Jiří A. Čepelák
moderátor *Pražského latinského kroužku*

Úvod

LINGVA LATINA, latinský jazyk

Latinský jazyk, *lingua Latina*, byl jazykem Latinů (*Latīnī*), obyvatel dnešního Lazia (*Latium*), oblasti ve střední Itálii, jež zahrnuje i město Řím, které podle tradice založil *Rōmulus* v roce 753 př. Kr. V následujících staletích se oblast ovládaná Římem, *imperium Rōmānum*, rozšířila na celou Itálii a odtud do západního a východního Středomoří. Do 2. století po Kr. ovládli Římané většinu tehdejší Evropy, severní Afriky, Blízkého i Středního Východu. V západních evropských provinciích *Hispānia*, *Gallia*, *Britannia*, *Germānia* (jižní Německo) a na Balkáně, např. v provincii *Dācia* (Rumunsko), se rychle rozšířila latina, zatímco v Řecku a ve východních provinciích si své výsadní postavení i nadále zachovala řečtina. Antický svět byl tedy dvojjazyčný, řecko-latinský.

Latina, jazyk *Latinů*, obyvatel *Latia*

jazyk *Římské říše*

Po pádu Západořímské říše byla latina jako mluvený jazyk vytlačena z některých příhraničních oblastí říše, např. z Británie a Afriky. V ostatních provinciích se z mluvené latiny vyvinuly románské jazyky, např. italština, francouzština, španělština, portugalština a rumunština.

románské jazyky

Nikdo dnes nemluví latinsky jako svým rodným jazykem, a proto se latina řadí k tzv. „mrtvým“ jazykům. Toto označení je však poněkud zavádějící. Po staletí byla latina v celé Římské říši tak živá, jako je angličtina v současném světě. A tento „mrtvý“ jazyk byl natolik životaschopný, že zůstal po celý středověk nezpochybnitelným společným jazykem vzdělaných vrstev v Evropě. Do 18. století si pak latina zachovávala své vedoucí postavení komunikačního prostředku mezi vzdělanci různých národů. V současnosti její klasická forma přežívá

kulturní jazyk *Evropy*

v Římskokatolické církvi. Latinská je i velká část terminologie mnoha společenských i přírodních věd.

latinská slova v angličtině

latinská slova v češtině

Postavení latiny jakožto mezinárodního kulturního jazyka se projevilo v množství latinských slov přejatých do národních jazyků současné Evropy. Mimo románské jazyky, kde jsou spíše výjimkou slova jiného než latinského původu, patří také angličtina mezi jazyky, jejichž slovní zásoba pochází převážně z latiny. Přejímání slov z různých oblastí lidského života se však nevyhnula ani čeština. Její slovní zásoba byla o slova latinského původu obohacována buď přímo, nebo prostřednictvím němčiny, francouzštiny, italštiny i angličtiny.

Pravopis a výslovnost

latinská abeceda

písmena J a U se až do
16. století nepoužívala

IVLIVS = JULIUS

varianty výslovnosti latiny

Latinská abeceda měla 23 znaků: A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z (K se skoro nepoužívalo, Y a Z se objevuje jen ve slovech řeckého původu). Až později se z těchto velkých písmen (majuskule) vyvinula písmena malá (minus-kule). Znaky J, U a W byly neznámé: *I* a *V* označovalo jak samohlásky *i* a *u*, tak souhlásky *j* a *v* (vyslovované jako české *j* a anglické *w*). Až do 16. století se znaky *I i* a *J j*, *V v* a *U u* nerozlišovaly. V našich učebnicích latiny nepoužíváme písmena *J j*, ale rozlišujeme mezi souhláskou *V v* a samohláskou *U u*, s výjimkou nadpisů, které jsou psány velkými písmeny: CA-PITVLVM, IVLIVS.

V současnosti se používají tři varianty výslovnosti latiny: *klasická*, odpovídající 1. století př. Kr., a o něco pozdější *středo-evropská* a *italská výslovnost*. V českých zemích se obvykle vyučuje podle tradiční *středo-evropské* výslovnosti, zatímco na vysokých školách se objevuje i *klasická* neboli *restituovaná* výslovnost. Můžete se s nimi seznámit na následujících stránkách – pokud se již váš učitel nebo vy rozhodnete pro jednu z variant výslovnosti, pečlivě zachovávejte její pravidla a snažte se je nemísit.

- Klasická výslovnost

klasická výslovnost

S velkou přesností lze zjistit, jaká byla výslovnost latiny v antice. Následuje přehled nejdůležitějších dokladů, na jejichž zá-

kladě byla ve 20. století tato výslovnost obnovena, tj. restituována:

- (1) latinský pravopis, především odchylky od normy
- (2) výslovnost románských jazyků, které představují pozdější vývoj mluvené latiny
- (3) zmínky o výslovnosti u starověkých latinských gramatiků a jiných autorů
- (4) přejímání latinských slov do jiných jazyků

Na základě těchto zdrojů informací můžeme stanovit následující pravidla výslovnosti v klasické době (1. století př. Kr.):

Samohlásky

V mluveném, nikoliv psaném jazyce se důsledně rozlišovalo mezi dlouhými a krátkými samohláskami. V kurzu LINGVA LATINA je každá dlouhá samohláska označena vodorovnou čárkou nad písmenem [ˉ]: *ā, ē, ī, ō, ū, y*; ostatní samohlásky jsou krátké: *a, e, i, o, u, y*.

samohlásky:
krátké: *a, e, i, o, u, y*
dlouhé: *ā, ē, ī, ō, ū, y*

Výslovnost a délka latinských samohlásek odpovídala výslovnosti samohlásek v češtině, takže latinské *ā* se vyslovovalo jako české *á* apod. Jedinou výjimkou je *y*, které se v klasické době vyslovovalo jako dnešní německé *ü*. V latině samohláska *i* nikdy neměkčí předcházející souhlásku, a proto vždy vyslovujeme *ni* jako *ny*, *ti* jako *ty* apod.

Příklady krátkých samohlásek: *amat, bene, nimis, post, modo, num, sumus, Syria*.

Příklady dlouhých samohlásek: *ālā, pānis, mē, hīc, līberī, pōnō, ūna, tū, Lŷdia*.

Dvojhásky

Dvojháska je spojení dvou samohlásek v jedné slabice. Latinské dvojhásky jsou: *ae, oe, au, eu, ui*

dvojhásky:
ae oe au eu ui

ae jako dvojháska: *Graecia, laetus, paene*

oe jako dvojháska: *foedus, poena*

au jako *au*: *aut, nauta*

eu jako *eu*, tedy *e + u* spojené do jedné slabiky: *Eurōpa, heu, heus, neu, seu* (ale před koncovkami *-us, -um, -unt* následuje hranice mezi slabikami hned po *e*: *de|us, me|us, e|um, e|unt, aure|us*)

ui jako *uj*, tedy *u+i* spojené do jedné slabiky: *cui, huic, huius*

Souhlásky

souhlásky:

b c d f g h k l m n p q r s t x z

i v (u)

b jako v češtině: *bibit, ab* (a *bs* a *bt* jako *ps* a *pt*: *absint, obtulit*)

c vždy jako české *k*: *canis, centum, circus, nec*

ch, ph, th jako *k, p, t* s přídechem, čili *k+h, p+h, t+h*: *pulcher, amphitheātrum*

d jako v češtině: *dē, dedit*

f jako v češtině: *forum, flūmen*

g jako v češtině: *gallus, gemma, agit*

gn jako české zadopatrové *ŋ* ve slově tenký: *signum, pugna, magnus*

h se vyslovovalo zcela slabě nebo vůbec ne: *hīc, homō, nihil*

l jako v češtině: *lūna, gladius, male, vel*

m jako v češtině: *mē, domus, tam* [na konci slova, např. v koncovkách *-am, -em, -im, -um* se vyslovovalo slabě]

n jako v češtině: *nōn, ūnus* [před *s* se vyslovovalo slabě: *mēnsa, īnsula*]

p jako v češtině: *pēs, populus, prope*

ph jako *p* s přídechem, tedy *p+h*: viz *ch*

qu jako anglické *qu* ve slově *quick*: *quis, aqua, equus*

r jako v češtině: *rēs, ōra, arbor, cūr*

s jako v češtině: *sē, rosa, is*

t jako v češtině: *tē, ita, et*

th jako *t* s přídechem, tedy *t+h*: viz *ch*

v jako anglické *w* ve slově *well*: *vōs, vīvus*

x jako české *ks*: *ex, saxum*

z jako v češtině: *zōna*

i (souhláska před samohláskou na začátku slova, případně po předponě, nebo mezi samohláskami) jako české *j*: *iam, iubēre, con-iungere, eius*

u (souhláska v kombinaci *ngu* před samohláskou a občas *i* v kombinaci *su* před *ā* nebo *ē*) jako anglické *w*: *lingua, sanguis, suādēre, suāvis, cōnsuētūdō*

Zdvojené souhlásky se vyslovují déle než jednotlivé souhlásky: *ille, annus, nummus, terra, ecce, littera, oppidum*. [Souhláska *i* mezi samohláskami se vyslovovala zdvojeně: *eius* jako *eiuis*, *maior* jako *maiior*, v kurzu LINGVA LATINA psáno *māior*.]

zdvojené souhlásky

- Středoevropská poklasická výslovnost

Výše popsaným způsobem vyslovovali latinu vzdělání Římané v 1. století př. Kr. V císařské době (1.–5. století po Kr.) prodělala výslovnost latiny značné změny. Vznikla tak pozdně latinská církevní výslovnost a její německá varianta, kterou v upravené podobě převzaly země střední a východní Evropy.

středoevropská výslovnost

Samohlásky

Latinské krátké a dlouhé samohlásky (v kurzu LINGVA LATINA je každá dlouhá samohláska označena vodorovnou čárkou nad písmenem [̄]) odpovídají českým dlouhým a krátkým samohláskám a vyslovují se stejně jako v češtině (*ā* jako *á*, *a* jako *a*, *ē* jako *é*, *e* jako *e* apod.). Jen samohláska *i* nikdy neměkčí předcházející souhlásku, a proto se vždy vyslovuje *ni* jako *ny*, *ti* jako *ty* nebo *ci* (viz níže *souhlásky*) apod.

samohlásky:
krátké: *a, e, i, o, u, y*
dlouhé: *ā, ē, ī, ō, ū, ȳ*

Příklady krátkých samohlásek: *amat, bene, nimis, post, modo, num, sumus, Syria*.

Příklady dlouhých samohlásek: *ālā, pānis, mē, hīc, līberī, pōnō, ūna, tū, Lȳdia*.

Dvojhásky

Latinské dvojhásky *ae, oe, au, eu, ui* se vyslovují stejně jako v klasické výslovnosti a v češtině, ovšem s následujícími výjimkami:

dvojhásky:
ae oe au eu ui

ae jako otevřené *é*

oe jako otevřené *é*

Souhlásky

Souhlásky se ve středoevropské výslovnosti vyslovují stejně jako v češtině, ovšem s těmito výjimkami:

souhlásky:
b c d f g h k l m n p q r s t x z
i v (u)

c před samohláskami *e, i, y* a dvojháskami *ae, oe* jako *c*: *centum, cibus, Cyprus, caedēs, coepit*

c před souhláskami, samohláskami *a, o, u* a na konci slov jako *k*: *canis, corōna, cūra, nec*

ch, ph, th jako *ch, f, t*: *pulcher, amphitheātrum*

ph jako *f*, viz *ch*

qu jako české *kv*: *quis, aqua, equus*

s jako v češtině: *sě, is* [mezi dvěma samohláskami jako *z*: *rosa, basilica*]

th jako *t*, viz *ch*

x před samohláskou jako *gz*: *exemplum, saxum*

i (souhláska před samohláskou na začátku slova, případně po předponě, nebo mezi samohláskami) jako české *j*: *iam, iubēre, con-iungere, eius*

ti se před samohláskou nebo dvojháskou *ae* vyslovuje jako *ci*, pokud není přízvučné: *tertius, grātia*, a to s následující výjimkou: předchází-li souhláska *t, s, x*, pak se *ti* čte jako české *ty*: *Mettius, bēstia, mixtiō*

zdvojené souhlásky

Zdvojené souhlásky vyslovují déle než jednotlivé souhlásky: *ille, annus, nummus, terra, ecce, littera, oppidum*. [Souhláska *i* mezi samohláskami se vyslovuje zdvojeně: *eius* jako *eiius, maior* jako *maiior*, v kurzu LINGVA LATINA psáno *māior*.]

- Italská poklasická výslovnost

italská výslovnost

Do 5. století po Kr. se na území dnešní Itálie vytvořila třetí varianta latinské výslovnosti. Používá se na italských školách a v upravené podobě i v rámci Římskokatolické církve. Její výslovnost je stejná jako česká, ovšem s několika výjimkami. Samohlásky ztratily svou délku a zachovává se pouze přízvuk. I některé souhlásky se vyslovují jinak než ve středoevropské výslovnosti: *c* před samohláskami *e, i* a dvojháskami *ae, oe* jako *č*, *g* jako *dž*, *sc* jako *š*, *gn* vždy jako *ň*, zatímco *h* se skoro nevyslovuje.

- Dělení na slabiky

dělení na slabiky

Latinská slova se dělí na slabiky dle následujících pravidel:

(1) Souhláska se pojí s následující samohláskou: *do-mi-nus*, *o-cu-lus*, *cu-bi-cu-lum*, *pe-te-re*.

(2) Následují-li po samohlásce dvě nebo více souhlásek, poslední souhláska se pojí s následující slabikou: *Sep-tem-ber*, *tem-pes-tās*, *pis-cis*, *con-iūnc-tus*. Výjimka: *b*, *d*, *g*, *p*, *t*, *c* a *f* se neoddělují od následujícího *r* nebo *l* (občas se oddělují v poezii): *li-brī*, *lu-crum*, *cas-tra*, *in-te-gra*, *ex-em-plum*.

Poznámka: Spřežky *ch*, *ph*, *th* a *qu* se počítají jako samostatné souhlásky a nerozdělují se: *pul-cher*, *am-phi-the-ā-trum*, *a-li-quis*; *x*, zastupující dvě souhlásky (*ks*, případně *gz*), se neodděluje od předcházející samohlásky: *sax-um*, *dīx-it*. Složená slova se rozdělují na jednotlivé složky: *ad-est*, *ab-est*, *trāns-it*.

- Přízvuk

Ve dvouslabičných slovech je přízvuk vždy na první slabice: *'ubi*, *'multī*, *'valē*, *'leō*.

přízvuk neboli důraz

Ve více než dvouslabičných slovech jsou dvě možnosti: přízvuk je (1) na předposlední, tedy 2. slabice od konce slova, nebo (2) na předcházející, tedy 3. slabice od konce. Základní pravidlo je:

dvě možnosti:

- (1) 2. slabika od konce slova
- (2) 3. slabika od konce slova

Přízvuk je vždy na předposlední, tedy 2. slabice od konce slova, pokud je tato dlouhá. Je-li krátká, přízvuk se posouvá na předcházející slabiku, tedy 3. slabiku od konce slova.

Pro určení polohy přízvuku v latinském slově se tedy nejprve podívejte na jeho předposlední slabiku:

podívejte se na předposlední slabiku!

Přízvuk je na předposlední slabice, pokud tato končí:

(a) na dlouhou samohlásku nebo dvojhlásku: *La 'īna*, *vi 'dēre*, *a 'mīca*, *Rō 'mānus*, *ō 'rātor*, *per 'sōna*, *a 'moena*; nebo

(b) na souhlásku: *se 'cunda*, *vī 'gintī*, *lī 'bertās*, *co 'lumna*, *ma 'gister*.

Pokud končí předposlední slabika (c) na krátkou samohlásku, přízvuk se posouvá na předcházející, tedy 3. slabiku od konce: *'īnsula*, *'fēmina*, *'patria*, *'oppidum*, *'improbus*, *dī 'videre*, *in 'terrogat*, *ō 'ceanus*, *'persequī*, *'cerebrum*.

LINGVA LATINA, latinský kurz

LINGVA LATINA
PER SE ILLUSTRATA
I. FAMILIA ROMANA

Latinský kurz LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA („Latinský jazyk vysvětlený sám sebou“) se skládá ze dvou částí, PARS I a II. První část, FAMILIA ROMANA, představuje kurz pro začátečníky. Jeho 35 kapitol tvoří řada událostí a příhod ze života římské rodiny ve druhém století po Kr. Celá kniha je napsána latinsky, ale od začátku do konce je odstupňována tak, aby se každá věta dala sama o sobě (*per se*) pochopit, protože význam a funkce každého nového slova vyplývá buď z kontextu, nebo, je-li to nutné, z připojené ilustrace, případně je vysvětlen pomocí již známých slov v poznámce na okraji stránky. Není tedy třeba dohledávat, určovat nebo překládat slovíčka za účelem porozumění textu. Slovní zásoba se stejně jako gramatika učí na velkém množství zcela zřejmých příkladů, které jsou součástí souvislého textu.

obrázky

Obrázky neslouží jen k znázornění hmotných předmětů, ale také k ilustraci příhod a konkrétních situací. Při jejich tvorbě byl kladen obzvláštní důraz na věrnost antickým předlohám: oblečení, budovy, nábytek apod. jsou zde reprodukovány tak, jak je známe z archeologických nálezů. Tímto způsobem je názorně podáno mnoho v textu obsažených informací o životě starověkých Římanů.

poznámky na okraji

V *poznámkách na okraji stránky* jsou používány následující značky:

značky:

[=] „totéž jako“

[↔] „opak“

[:] „to jest“, „zde“

[<] „odvozeno od“

- (1) rovnítko [=] mezi synonymy, slovy stejného významu, např. *-que = et*;
- (2) oboustranná šipka [↔] mezi antonymy, slovy opačného významu, např. *sine ↔ cum*;
- (3) dvojtečka [:] ukazuje význam slova v daném kontextu, např. *eam : Iūliam*;
- (4) značka pro odvození [<] ukazuje, od jakého již známého slova bylo nové slovo odvozeno, např. *amor < amāre*.

lēctiōnēs: I, II, III

Text každé kapitoly je rozdělen na dvě nebo tři čtení (*lēctiōnēs*, označené na okraji římskými číslicemi I, II, III), za nimiž následuje oddíl věnovaný gramatice, GRAMMATICA LATINA. Ten obsahuje shrnutí nových gramatických jevů, které se objevily v hlavním textu, pomocí systematicky uspořádaných vzorů

označených latinskými gramatickými termíny. Přehled skloňování a časování, TABVLA DECLINATIONVM, se nachází na stranách 307–311. Detailnější přehled latinského tvarosloví je vydáván zvlášť (viz následující strana).

Tři cvičení, PENSVM A, B a C, na konci každé kapitoly slouží k prověření nabytých gramatických znalostí, slovní zásoby a porozumění textu. PENSVM A je gramatické cvičení, v němž se doplňují chybějící koncovky. Ve cvičení PENSVM B se od vás očekává, že budete doplňovat chybějící nová slova, s nimiž jste se seznámili při studiu příslušné kapitoly (na okraji stránky je seznam nových slovíček). PENSVM C tvoří otázky, které vyžadují krátkou, ale úplnou odpověď v latině.

cvičení:
PENSVM A: koncovky
PENSVM B: slovíčka
PENSVM C: věty

Při dalším čtení budete narážet na některá slova, jejichž význam jste zapomněli. V takovém případě je vhodné se podívat do abecedního seznamu slovíček INDEX VOCABVLORVM na konci učebnice. Zde naleznete detailní odkaz na kapitolu (tučná písmena) a řádek, kde se hledané slovo poprvé objevuje. Odkaz na více míst zároveň znamená, že se totéž slovo objevuje ve více významech. Většinou stačí přečíst si větu, v níž se slovo objevuje, abyste si připomněli jeho význam. Podobně se INDEX GRAMMATICVS (s. 326–327) vztahuje k výkladu gramatických tvarů. Krátký seznam nadepsaný FORMAE MVTATAE („Změněné tvary“, s. 328) odkazuje na základní tvar slova tam, kde to výrazné změny slovního tvaru vyžadují.

INDEX VOCABVLORVM

V gramatickém přehledu INDEX GRAMMATICVS na konci učebnice jsou tvary podstatných jmen řazeny takto: nominativ, akuzativ (tzv. přímé pády, český 1. a 4. pád), genitiv, dativ, ablativ (tzv. nepřímé pády, český 2., 3., 6., 7. pád). Toto řazení jednak lépe odpovídá struktuře jazyka, jednak umožňuje rychlejší zapamatování si shodných tvarů podstatných jmen v nominativu a akuzativu, dativu a ablativu. Vokativ (český 5. pád) se vyskytuje jen u jedné skupiny podstatných a přídavných jmen, a proto je uváděn pouze tehdy, odlišuje-li se svým tvarem od nominativu.

pořadí pádů:
nominativ
akuzativ
genitiv
dativ
ablativ

vokativ

Studenti, kteří mají pochybnosti o své schopnosti dospět k přesnému významu každého nového slova, mohou využít *Latinsko-český slovník I*. Ale tento slovníček je zamýšlen pouze jako klíč

k ověření významu slov – pečlivý student ho vůbec nebude potřebovat.

Kromě základního kurzu existují tři doplňující publikace:

doplňky:

COLLOQVIA PERSONARVM, doplňující texty.

EXERCITIA LATINA, doplňující cvičení.

GRAMMATICA LATINA, latinské tvarosloví

(1) COLLOQVIA PERSONARVM, sbírka doplňujících textů, zpravidla rozhovorů. Úroveň obtížnosti 24 dialogů (*colloquia*) je odstupňována tak, aby slovní zásoba i gramatika odpovídaly prvním 24 kapitolám učebnice FAMILIA ROMANA.

(2) EXERCITIA LATINA, rozsáhlá sbírka doplňujících cvičení ke každé ze 133 *lēctiōnēs* v učebnici FAMILIA ROMANA.

(3) GRAMMATICA LATINA, přehled latinského tvarosloví.

LINGVA LATINA II: ROMA AETERNA

LINGVA LATINA
PER SE ILLUSTRATA
II. ROMA AETERNA

Druhá část kurzu LINGVA LATINA s podtitulem ROMA AETERNA („Věčný Řím“), je určena pro pokročilé. Studenti se jí mohou začít věnovat hned po dokončení studia první části, ale klade na ně mnohem větší nároky. Jejím hlavním tématem jsou římské dějiny vyprávěné samotnými Římany, tj. spisovateli Vergiliem, Ovidiem, Liviem, Sallustiem, Corneliem Nepotem, Ciceronem a dalšími. Stejně jako v první části následují za každou kapitolou tři PENSEA, která slouží ke shrnutí a rozšíření gramatických znalostí, opakování nových slovíček a procvičení pravidel odvozování.

INDICES, rejstřík jmen a slov

Svazek INDICES, který patří k této části kurzu, obsahuje seznam římských konzulů a jejich triumfů (FASTI CONSVLARES a TRIVMPHALES), jmenný rejstřík (INDEX NOMINVM) s krátkými vysvětleními v latině a seznam všech slov použitých v obou částech kurzu. Součástí sady učebnic jsou i EXERCITIA LATINA II pro druhou část kurzu a *Latinsko-český slovník II.* pokrývající slovní zásobu obou částí kurzu.

EXERCITIA LATINA II
Latinsko-český slovník II.

Sermōnēs Rōmānī
Plautus: *Amphitryō*
Caesar: *Dē bello Gallicō*

Po absolvování první části kurzu LINGVA LATINA můžete dále pokračovat čtením následujících speciálních školských edic latinských autorů: sbírka klasických textů *Sermōnēs Rōmānī*, Plautův *Amphitryō* a Caesarovo dílo *Dē bellō Gallicō*. Tato zkrácená, ale jinak neupravená vydání jsou opatřena poznámkami na okraji textu, jež vysvětlují všechna slova, která neobsahuje první část kurzu. Podobné edice Vergiliova eposu *Aeneis*

Vergilius: *Aenēis*

I a IV a Petroniova díla *Cēna Trimalchiōnis* mohou číst ti, kteří dokončili alespoň část svazku ROMA AETERNA. Svazek *Catilīna*, vydání Sallustiova *Dē coniūrātiōne Catilīnae* a Ciceronových řečí *In Catilīnam I a II*, je okomentován tak, aby je mohli číst studenti, kteří dokončili celou druhou část kurzu.

Petrōnius: *Cēna Trimalchiōnis*
Catilīna. Sallustius a Cicero

LINGVA LATINA na CD

LINGVA LATINA na CD

Učebnice LINGVA LATINA, část I a II jsou dostupné i na CD-ROM s úplným textem, audio-nahrávkami a interaktivní verzí cvičení *Pensa*. CD *Latine audio* obsahuje nahrávky kapitol I–X svazku FAMILIA ROMANA v klasické výslovnosti latiny.

Následující *komentář* poskytuje informace o klíčových bodech každé kapitoly první části kurzu. Doporučujeme vám nejdříve si přečíst dotyčnou kapitolu a až poté příslušný komentář, neboť latinský text je rozvržen tak, abyste si sami cvičili své jazykové schopnosti. Účelem výkladu obsaženého v komentáři je zaměřit vaši pozornost ke skutečnostem, se kterými jste se již seznámili, a formulovat gramatická pravidla, která jsou dokreslena množstvím příkladů z textu. Komentář by vás měl také naučit mezinárodní gramatické názvosloví, které pochází z latiny.

komentář ke kapitolám

Komentář k druhé části kurzu bude publikován samostatně.

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA
PARS I: FAMILIA ROMANA

Komentář ke kapitolám

1. kapitola

Římská říše

V první kapitole se vrátíme skoro o 2000 let zpět do minulosti, do časů, kdy byla Římská říše na vrcholu své moci a kdy sahala od Atlantického oceánu ke Kaspickému moři a od Skotska k Sahaře. Nejprve vám poskytneme několik zeměpisných údajů o prostředí, v němž se bude odehrávat děj následujících kapitol.

et ('.....')

Na mapě Římské říše, která se nachází na první straně, najdete všechny zeměpisné názvy, jež se objeví v této kapitole. Až na mapě správně umístíte názvy *Rōma*, *Italia*, *Eurōpa*, *Graecia* aj., pochopíte, co se píše o poloze Říma v první větě: *Rōma in Italiā est*, a v následujících dvou větách o Itálii a Řecku: *Italia in Eurōpā est. Graecia in Eurōpā est*. Totéž se znovu shrnuje v jedné větě: *Italia et Graecia in Eurōpā sunt*. Význam *et* by vám měl být zcela jasný, ale víte, proč je tam nyní *sunt* a ne *est*? Jestliže ne, podívejte se na okraj stránky a přečtěte si i další dvě věty. Zjistili jste tedy, kdy se používá *est* a kdy *sunt*? Jestliže ano, naučili jste se první gramatické pravidlo. Podobně se budete učit postupně celou latinskou gramatiku, tj. budete odvozovat gramatická pravidla ze své vlastní práce s textem.

Italia
in Italiā

volný slovosled

Zaznamenali jste také nepatrný rozdíl mezi *Italia* a *Italiā*, a jak krátké slovo *in* prodlužuje koncové *-ā*? Na to poukazuje první poznámka na okraji textu. – Jiná věc, které je třeba si všimnout: *est* a *sunt* bývají na konci věty. Ale uvidíte, že tomu tak není vždy, neboť i *Rōma est in Italiā* je zcela správně. Latina má totiž volný slovosled, podobně jako čeština.

důležitost kontextu

Můžete se ptát: Je opravdu možné pochopit všechno jen čtením textu? Určitě, ovšem za předpokladu, že se soustředíte na kontext, tedy na smysl a obsah toho, co právě čtete. Stačí vědět, kde je Egypt, abyste porozuměli větě *Aegyptus in Eurōpā nōn est*, *Aegyptus in Āfricā est*. Zde nebude pochyb o významu záporky *nōn*. Ale často lze větu pochopit jen, je-li pohromadě

záporka *nōn*
(‘.....’)

s ostatními větami. Ve větě *Hispania quoque in Europa est* nepochopíte *quoque*, dokud celou větu nezasadíte do kontextu: *Italia et Graecia in Europa sunt. Hispania quoque in Europa est*. (Dvě předcházející věty by mohly být: *Italia in Europa est. Graecia quoque in Europa est*.) Jestliže jste stále na pochybách, čtěte dále až ke slovům: *Syria non est in Europa, sed in Asia. Arabia quoque in Asia est*. Nyní už jistě pochopíte, co znamená *quoque* – a mezitím jste se naučili slovíčko *sed*, aniž byste si toho zvlášť všimli.

quoque ('.....')

sed ('.....')

V následujícím odstavci najdete množství otázek a odpovědí na ně. Význam některých otázek můžete pochopit až po přečtení příslušných odpovědí. První je: *Estne Gallia in Europa?* Slovíčko *-ne* připojené k *est* nás upozorňuje, že následuje otázka (naš otazník [?]) starověcí Římané neznali). Odpověď je: *Gallia in Europa est*. Po další otázce *Estne Roma in Gallia?* následuje záporná odpověď: *Roma in Gallia non est* (v latině nejsou zvláštní výrazy pro naše „ano“ nebo „ne“, a tak věta nebo její část musí být opakována s *non* nebo bez něj). V otázce *Ubi est Roma?* lze význam slova *ubi* pochopit až po přečtení odpovědi: *Roma est in Italia*.

-ne... ? (otázka)

ubi ('.....')

Po krátké zmínce o poloze nejvýznamnějších římských provincií se dozvíte o různých místech, jako jsou *Rhēnus* a *Nilus*, *Corsica* a *Sardinia*, *Tusculum* a *Brundisium*. Najdete je na mapě a text vám napoví, co znamenají. Máte-li stále pochyby o významu slov *fluvius*, *insula* a *oppidum*, vraťte se k obrázku na začátku kapitoly.

fluvius ('.....')

insula ('.....')

oppidum ('.....')

Všimněte si, že se tato slova objevují ve dvou odlišných tvarech: sám *Nilus* je označován jako *fluvius*, ale *Nilus* a *Rhēnus* dohromady jako *fluvii*. Podobně se střídají *insula* a *insulae*, *oppidum* a *oppida*. V oddílu GRAMMATICA LATINA, který je umístěn za textem každé kapitoly, zjistíte, že tvary *fluvius*, *insula* a *oppidum* se nazývají *singulāris*, zatímco *fluvii*, *insulae* a *oppida* se označují *plūrālis* – česky *singulár* (číslo jednotné) a *plurál* (číslo množné).

singulār

plurāl

fluvius

fluvii

insula

insulae

oppidum

oppida

Při dalším čtení zjistíte, že *Nilus* není označován jen jako *fluvius*, ale i jako *fluvius magnus*, zatímco *Tiberis* je nazýván *fluvius parvus*. Stejným způsobem je *Sicilia* zmiňována jako *insula magna* a naopak *Melita* (dnešní Malta) jako *insula parva*. Na okraji stránky jsou *magnus* a *parvus* označena jako antonyma

magnus ('.....')

parvus ('.....')

sg. *fluvius magnus*
īnsula magna
oppidum magnum
 pl. *fluviī magnī*
īnsulae magnae
oppida magna

podstatná jména (substantiva):
fluvius, īnsula, oppidum aj.

přídavná jména (adjektiva):
magnus -a -um
parvus -a -um
multī -ae -a
 aj.

otázka: *num... ?*
 odpověď: ... *nōn...*

quid ('.....')

imperium Rōmānum
in imperiō Rōmānō

CIO = M = *mille* (1000)

římská rodina

(značka [↔]), „slovo opačného významu než...“), což vám pomůže pochopit jejich význam. Všimněte si také jejich koncovek. Následují další příklady. O něco dále v textu kapitoly je *Brundisium* označeno jako *oppidum magnum* a *Tusculum* jako *oppidum parvum* a stejná slova získávají odpovídající koncovky plurálu: *fluviī magnī, īnsulae magnae, oppida magna*.

Slovo, které takto obměňuje koncovky *-us, -a, -um* v singuláru a *-ī, -ae, -a* v plurálu, se nazývá přídavné jméno neboli adjektivum (latinsky *adiectivum*, „přidávané slovo“), protože se připojuje k podstatnému jménu čili substantivu (lat. *substantivum*) a blíže jej určuje. Další substantiva, která se objevují v této kapitole, jsou *prōvincia, imperium, numerus, litterae, vocābulum*. Adjektiva jsou, kromě *magnus -a -um* a *parvus -a -um*, také např. *Graecus -a -um, Rōmānus -a -um, Latīnus -a -um, prīmus -a -um* a v plurálu *multī -ae -a* a *paucī -ae -a*. Koncovky přídavných jmen závisí na podstatných jménech, která určují.

Na otázku *Num Crēta oppidum est?* (ř. 49) samozřejmě nelze odpovědět jinak než záporně: *Crēta oppidum nōn est. Num* je tázací částice, podobně jako *-ne*, ale uvádí otázku, která předpokládá zápornou odpověď. Následuje otázka *Quid est Crēta?* Její smysl opět zcela objasní až odpověď: *Crēta īnsula est*.

Již jsme se setkali s koncovkou *-a*, která se po předcházejícím *in* prodloužila na *-ā*. Nyní uvidíme, že *in* také způsobuje změnu *-um* na *-ō*: *in imperiō Rōmānō; in vocābulō; in capitulō prīmō* (ř. 58, 72, 73). Tvarům na *-ā* a *-ō* se budeme podrobněji věnovat v 5. kapitole, až budeme probírat příslušné pády.

Jako značku pro číslovku tisíc, *mille*, Římané převzali řecké písmeno Φ (ph), ze kterého se pak stalo CIO a později se vlivem latinského slova MILLE změnilo na M.

Ve srovnání s jinými jazyky je latina poměrně úsporná. Stejně jako čeština totiž nemá členy, má několik pádů podstatných jmen a nepoužívá tak často pomocná slovesa. Přesvědčíte se o tom v následujících kapitolách.

2. kapitola

Nyní vám představíme osoby, o jejichž každodenním životě budete číst. Na obrázku mají své nejlepší oblečení, ovšem kromě

těch, kteří jsou odsunuti na okraj – je zcela zřejmé, že ti se společenským postavením liší od zbytku rodiny. Dobře si zapamatujte jejich jména, protože se s nimi brzy seznámíte natolik, že se budete cítit skoro jako na návštěvě u svých přátel ve skutečné římské rodině před 2000 lety. A co je nejdůležitější – budete rozumět jejich vlastnímu jazyku!

Všimněte si, že jména těchto osob končí buď na *-us*, nebo na *-a*, žádné z nich na *-um*. Zjistíte, že koncovka *-us* je typická pro muže (*Iūlius*, *Mārcus*, *Quīntus*, *Dāvus*, *Mēdus*) a koncovka *-a* pro ženy (*Aemilia*, *Iūlia*, *Syra*, *Dēlia*). To se týká i podstatných jmen, která označují osoby. Substantiva odkazující na muže obvykle končí na *-us*: *filius*, *dominus*, *servus* (některá však koncovku *-us* ztratila, a tak končí jen na *-r*, např. *vir*, *puer*), zatímco podstatná jména označující ženy obvykle končí na *-a* (*fēmina*, *puella*, *filiā*, *dominā*, *ancillā*); ale žádné osoby se neoznačují koncovkou *-um*. Taková substantiva končící na *-um* nazýváme neutra („střední rod“, lat. *neutrum* znamená „ani jeden ze dvou“, tj. ani mužského ani ženského rodu). Většina slov končících na *-us* jsou maskulina („mužský rod“, lat. *masculīnum*, „mužský“) a většina slov s koncovkou *-a* jsou feminina („ženský rod“, lat. *fēminīnum*, odvozeno od *fēmina*).

Avšak jako gramatický termín se „maskulina“ a „feminina“ neomezují jen na živé bytosti: slova *fluvius*, *numerus*, *liber* jsou gramaticky maskulina, zatímco *īnsula*, *familia*, *littera* jsou feminina. Gramatický termín tudíž neoznačuje pohlaví, ale rod (lat. *genus*; také v češtině jsou „ostrov“, „strom“ a „stůl“ maskulina podobně jako „Čech“ nebo „pán“, zatímco „kniha“, „rodina“ a „řeka“ jsou feminina podobně jako „Češka“ nebo „žena“). Zkratky používané pro tyto tři rody jsou *m.*, *f.* a *n.*

Slovo *familia* se vztahuje na celou domácnost, včetně všech otroků, *servī* a *ancillae*, kteří jsou majetkem hlavy rodiny. *Iūlius* je otec, *pater*, dětí, které se jmenují *Mārcus*, *Quīntus* a *Iūlia*, pán, *dominus*, otroků, jejichž jména jsou *Mēdus*, *Dāvus*, *Syra*, *Dēlia* aj. Abyste vyjádřili jejich vzájemný vztah, potřebujete genitiv (lat. *genetīvus*), tvar podstatného jména končící v singuláru na *-ī* nebo *-ae*: *Iūlius est pater Mārcī et Quīntī et Iūliae*. V plurálu se setkáte s koncovkami *-ōrum* a *-ārum*: *Iūlius est dominus multōrum servōrum et multārum ancillārum*. Koncovky

muži: *-us*
ženy: *-a*

rody:
maskulinum (m.): *-us*
femininum (f.): *-a*
neutrum (n.): *-um*

genitiv:
m./n. f.
sg. *-ī* *-ae*
pl. *-ōrum* *-ārum*

genitivu feminin jsou tedy *-ae* a *-ārum*, zatímco maskulin a neuter *-ī* a *-ōrum*. Přehled těchto koncovek se nachází v oddílu GRAMMATICA LATINA. (Latinský genitiv svým významem odpovídá českému genitivu neboli 2. pádu podstatných jmen.)

spojky

...-que = et...

Slova *et* a *sed* se nazývají spojky (lat. *coniūctiōnēs*, od *coniungere*, „spojovat“), protože spojují slova a věty. Namísto *et* se často setkáváte s příklonkou *-que*: *Dēlia Mēdusque* místo *Dēlia et Mēdus* a *filiū filiaequē* místo *filiū et filiae* (ř. 9 a 22).

m.	f.	n.
<i>quis?</i>	<i>quae?</i>	<i>quid?</i>
gen. <i>cuius?</i>		

Mezi novými slovy v 2. kapitole jsou i tázací zájmena *quis* a *quae*, jež se používají, týká-li se otázka nějaké osoby (česky „kdo“): *Quis est Mārcus?* a *Quae es Iūlia?*, tj. maskulinum *quis* (v plurálu *quī*), femininum *quae* – a neutrum *quid*, např. *Quid est Crēta?* (1. kap., ř. 50, čes. „co“). Genitiv tázacího zájmena je *cuius* (čes. „koho“, „čeho“, „čí“): *Cuius servus est Dāvus?* *Dāvus servus Iūliū est* (ř. 35).

quot? 1, 2, 3...

Nesklonným tázacím zájmenem *quot* se ptáme na množství a počet: *Quot liberī sunt in familiā?* *In familiā sunt trēs liberī.* *Quot filiū et quot filiae?* *Duo filiū et ūna filia.* *Quot servī?* *Centum servī* (ř. 37–39). Podobně jako většina číslovek je *centum* nesklonné; ale *ūnus* má důvěrně známé koncovky *-us -a -um*, tvar feminina od *duo* je *duae* (*duae filiae*) a tvar neutra od *trēs* je *tria* (*tria oppida*).

m.	f.	n.
<i>ūnus</i>	<i>ūna</i>	<i>ūnum</i>
<i>duo</i>	<i>duae</i>	<i>duo</i>
<i>trēs</i>	<i>trēs</i>	<i>tria</i>

magnus numerus -ōrum
= *multī -ī/multa -a*
magnus numerus -ārum
= *multae -ae*

Množství může být vyjádřeno i substantivem *numerus* s genitivem plurálu: *Numerus liberōrum est trēs.* *Numerus servōrum est centum.* Označíme-li *centum* za velké množství, snadno porozumíte následujícím větám: *Numerus servōrum est magnus* a *In familiā magnus numerus servōrum est.* Je tedy zřejmé, že *magnus numerus servōrum* znamená totéž co *multī servī*. Stejně tak *parvus numerus liberōrum* odpovídá výrazu *paucī liberī*. Kromě toho se setkáváte se slovními spojeními *magnus numerus oppidōrum* a *fluviōrum* ve významu *multa oppida* a *multī fluvii*.

cēterī -ae -a

Římané znali pouze severní část afrického kontinentu sjediným veletokem Nilem: *In Āfricā ūnus fluvius magnus est: Nilus* (ř. 58). A sdělení pokračuje: *Cēterī fluvii Āfricae parvī sunt.* Adjektivum *cēterī -ae -a* (čes. „ostatní“) se v textu vyskytuje hned několikrát, a tak i výčet prvních tří z 35 kapitol (ř. 86) je zakon-

čen slovem *cētera* (může být také *et cētera*, latinský výraz, pro který se používá zkratka „etc.“, dosud živá např. v angličtině).

Následující pravidlo se týká výčtů v latině: (1) *et* se vkládá mezi všechny položky: *Mārcus et Quīntus et Iūlia*; nebo (2) se nepoužívá vůbec: *Mārcus, Quīntus, Iūlia*; nebo (3) se k poslední položce připojuje *-que*: *Mārcus, Quīntus Iūliaque*. Příklony *-que* a *-ne* způsobují posun přívuku ve slově na slabiku, která příklony předchází (*Mē'dus-que, Iūli'a-que, mul'ta-ne*).

výčet:

(1) *A et B et C*

(2) *A, B, C*

(3) *A, B C-que*

Z rozhovoru na konci kapitoly vyplývá, že přivlastňovací zájmena *meus -a -um* a *tuus -a -um* nahrazují genitiv, je-li řeč o něčem, co se vztahuje k osobě, která hovoří, nebo k osobě, která je přímo oslovována (srov. čes. „můj“ a „tvůj“).

Na straně 16 se setkáte se slovem *ecce* (znázorněné na okraji s šipkou). Používá se, když chceme na něco ukázat nebo zaměřit pozornost, v tomto případě na obrázek dvou knih. Všimněte si podoby starověké knihy – svitku s textem napsaným ve sloupcích, a latinského slova pro takový svitek: *liber* (další maskulinum bez koncovky *-us*), v plurálu *librī*.

ecce: →

sg.
liber

pl.
librī

3. kapitola

Nyní, po seznámení se s rodinou, uvidíte, co její členové právě dělají. Začneme u dětí – ve starověku byly skoro stejné jako dnes. A tak nás nepřekvapí, když se dočteme, že děti v rodině Iulia a Aemilie spolu ne vždy dobře vycházejí. Jako první na to doplatí malá Iulia, protože šťve svého staršího bratra. A klid nastane, dokud nezakročí jejich rodiče.

Některá z nových slov v této kapitole jsou slovesa. Sloveso (lat. *verbum*) je slovo, které vyjadřuje činnost nebo stav: někdo něco dělá, něco existuje nebo se děje. První takové latinské slovo, s nímž jste se setkali, je *cantat* v první větě kapitoly: *Iūlia cantat*. Ostatní slovesa jsou *pulsat, plōrat, rīdet, videt, vocat, venit* aj. Všechna končí na *-t* podobně jako *est*, což je také sloveso, a nejčastěji se nacházejí na konci věty.

slovesa:

-at: cantat, pulsat, plōrat

-et: rīdet, videt, respondent

-it: venit, audit, dormit

První ze dvou slov ve větě *Iūlia cantat* označuje činitele, tedy osobu, která vykonává činnost. Stejněho druhu jsou věty: *Iūlia plōrat, Mārcus rīdet, Aemilia venit, Iūlius dormit*. Ale není to

Mārcus Iūliam pulsat
Quīntus Mārcum pulsat
Iūlia Aemiliam vocat

1. -us -a
 2. -um -am

<u>podmět</u>	<u>předmět</u>	<u>sloveso</u>
<i>Mārcus</i>	<i>Iūliam</i>	<i>pulsat.</i>
	m.	f.
<u>nominativ</u> :	-us	-a
<u>akuzativ</u> :	-um	-am

přechodná a nepřechodná
 slovesa

eam : *Iūliam*
eum : *Quīntum*

<u>zájmeno</u>	m.	f.
ak.	<i>eum</i>	<i>eam</i>
	<i>mē</i>	<i>tē</i>

otázka: *cūr* ...?
 odpověď: ... *quia* ...

vždy tak jednoduché. Vezměte si například první větu, kterou vysvětluje malá ilustrace na okraji stránky: *Mārcus Iūliam pulsat*. Zde se nemluví jen o činiteli, ale i o osobě, která je předmětem činnosti a ke které tato činnost směřuje. Stejněho druhu jsou i následující věty: *Quīntus Mārcum videt*, *Quīntus Mārcum pulsat*, *Mārcus Quīntum pulsat*, *Iūlia Aemiliam vocat*.

Jak vidíte, jméno osoby, která vykonává činnost, tzv. podmět, má jednu z dobře známých koncovek *-us* nebo *-a*, kdežto předmět, tedy jméno osoby, k níž tato činnost směřuje, končí na *-um* nebo *-am*. Také *Iūlia* se mění na *Iūliam*, když se dozvídáme, že ji Marcus bije. Stejně tak z *Mārcus* se stává *Mārcum*, když je on sám bit. V podobných případech se *puella* mění na *puellam* a *puer* na *puerum*. Stejnou koncovku dostávají i adjektiva, s nimiž se tato substantiva pojí: *Mārcus parvam puellam pulsat*. *Iūlius puerum improbum verberat*.

V latině tedy, stejně jako v češtině, rozlišujeme pomocí koncovek mezi podmětem a předmětem ve větě. Tvary *-us* a *-a*, které označují podmět, se nazývají nominativ (lat. *nōminātīvus*, český 1. pád), a tvary *-um* a *-am*, které označují předmět, se nazývají akuzativ (lat. *accūsātīvus*, český 4. pád). Slova jako *pulsat*, *videt*, *vocat*, která se používají s předmětem v akuzativu, se nazývají přechodná (lat. *trānsitīva*) a slova bez předmětu v akuzativu se označují jako nepřechodná (lat. *intrānsitīva*).

Na místě substantiv končících v akuzativu na *-am* a *-um* se občas setkáte s tvary *eam* a *eum*, např. *Iūlia plōrat quia Mārcus eam pulsat* a *Cūr Iūlius Quīntum nōn audit? Iūlius eum nōn audit, quia dormit* (ř. 27, 43; dvojtečka v poznámce na okraji *eam* : *Iūliam* znamená, že *eam* zde zastupuje *Iūliam*). Takové slovo, které se používá místo podstatného jména, se nazývá zájmeno (lat. *prōnōmen*, „za jméno“, „namísto jména“). Tvarům *eum* a *eam* odpovídá zájmeno *mē* které se užívá, když žena nebo muž hovoří o sobě, a *tē*, které označuje osobu, k níž se mluví (srov. čes. „mě“, „mne“ a „tě“, „tebe“): *Aemilia*: “*Quis mē vocat?*” *Quīntus*: “*Iūlia tē vocat.*” (ř. 24–25).

Tázacím příslovcem *cūr* se ptáme na příčinu (lat. *causa*). Otázka začínající na *cūr* tedy vyžaduje odpověď s příčinnou spojkou *quia* (čes. „protože“): *Cūr Iūlia plōrat? Iūlia plōrat, quia*

Mārcus eam pulsat. Cūr Mārcus Iūliam pulsat? Quia Iūlia cantat (ř. 26–27, 30–31).

Je-li podmět věty známý nebo vyplývá-li z kontextu, nemusíme ho, stejně jako v češtině, v následující větě opakovat (nebo nahrazovat zájmenem): “*Ubi est Iūlius? Cūr nōn venit?*” (ř. 36); “*Iūlius eum nōn audit, quia dormit.*” (ř. 43); “*Cūr māter Mārcum verberat? Mārcum verberat, quia puer improbus est*” (ř. 58).

nevyjádřený podmět

Spojky *et* a *sed* se nepoužívají v záporu, a tak se místo *et nōn* a *sed nōn* používá spojka *ne-que*, tj. *-que* připojené k původní záporce *ne* (= *nōn*): *Iūlius dormit neque Quīntum audit. Iūlius venit, neque Aemilia eum videt* (čes. „a ne-“ a „ale ne-“).

neque = et nōn (sed nōn)

Ve větě *Puer quī parvam puellam pulsat improbus est* (ř. 63) je *quī* vztažné zájmeno, které odkazuje na *puer*. Na konci kapitoly (s. 23) naleznete věty jak s tázacím, tak se vztažným zájmenem, např. *Quis est puer quī rīdet?* U feminin mají obě zájmena stejný tvar: *Quae est puella quae plōrat?* (vztažné zájmeno *quae* zde odkazuje na *puella*). Tázací zájmeno *quis* má v akuzativu tvar *quem*: *Quem vocat Quīntus? Quīntus Iūlium vocat.* Jako vztažné zájmeno se v tomto pádu u maskulin používá *quem* a u feminin *quam*: *Puer quem Aemilia verberat est Mārcus. Puella quam Mārcus pulsat est Iūlia.* Z uvedených příkladů je zřejmé, že *quī* a *quem* (m.) odkazují na maskulina a *quae* a *quam* (f.) na feminina. (Ve 4. kap., ř. 75 následuje *quod*, které odkazuje na neutrum: *baculum, quod in mēnsā est.*)

vztažné zájmeno
puer quī...
puella quae...

tázací zájmeno
nom. *quis*
ak. *quem*

vztažné zájmeno
m. f. n.
nom. *quī quae quod*
ak. *quem quam quod*

4. kapitola

Nyní na chvíli opustíme děti a obrátíme svou pozornost k dospělým. Iulius se tváří znepokojeně, zjistil totiž, že mu chybí hodně peněz. Kdo je ukradl? Až do konce kapitoly zůstane otázka nevyřešená – a pachatel už stejně uprchl! Později (v 6. a 8. kap.) se dozvíte, kde se ukrývá a jak s penězi nakládá. Vy však právě teď musíte odhalit, kdo je zloděj.

Když někoho latinsky oslovujeme, místo nominativu *-us* se používá, stejně jako v češtině, vokativ (lat. *vocātīvus*, od slovesa *vocat*), který končí na *-e*. Medus volá Dava a křičí: “*Dāvē!*”, a když Davus zdraví svého pána, říká: “*Salvē, do-*

nominativ *-us*
vokativ *-e*